

ÇAKA BEY-BİZANS VE SELÇUKLULAR

Yrd. Doç. Dr. Ahmet TOKSOY*

1018’de başlayan Anadolu akınları Selçuklu Devleti’nin kurulmasından sonra düzenli ordular tarafından icra edildi. Anadolu’nun fethini bizzat yöneten Tuğrul Bey, Selçuklu prens ve başbuğlarını buraya sevk ederek Türk yerleşimini açtı. 1048 Pasinler zaferi ardından Erzurum, Erzincan, Sivas ve Malatya gibi önemli şehirler fethedildi. 1071 Malazgirt zaferinden sonra ise bağımsız Türk devletleri kurulmaya başladı. Erzurum merkezli Saltuklular, Erzincan merkezli Mengücekliler, Diyarbakır merkezli Yinallılar/Artuklular, Sivas merkezli Danişmentliler gibi Türk beylikleri Doğu ve Güney Doğu Anadolu’da hâkimiyetlerini ilan ettiler. Batı Anadolu’da ise İznik’i fetheden Kutalmışoğlu Süleymanşah Türkiye Selçuklu Devleti kurdu. Batı Anadolu sınırlarında kurulan beyliklerden birisi de Çaka/Çakan Bey¹ tarafından İzmir bölgesinde kuruldu².

Çaka Bey, aslen Oğuzların Çavuldur boyuna mensuptur. Onun adı ilk fetihler zamanında Anadolu’da faaliyette bulunan beyler arasında geçmektedir. Nitekim Danişmendname’de; “ İslam Çerisi atlandı. Çeri mukaddemi Çavuldur Çaka idi. Beş yüz erle revâne oldu...” bu kayıttan Çaka Bey’in Oğuzların Çavuldur boyuna mensup olup Sivas ve Kayseri’den İstanbul’a kadar gaza yaptığı ortaya konulmaktadır³. Cesareti ve zekâsı sayesinde büyük teşebbüslere girişen Çaka Bey, Selçuklu kuvvetlerinden ayrı olarak Bizans’a karşı yapılan akınlar

---

*Adnan Menderes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

¹ Çaka Bey’in adının gerçek söylenişi hakkında bilgi veren İbrahim Kafesoğlu; “... Bu hususta üç ihtimal ileri sürülmüştür. Çaka, Çağa, Çakan. Bunlar arasında en fazla tutulana Çaka’dır. Çaka telaffuzu Anna Komnena’nın eserinde Çakhas/Çakas şeklinde yazılmış olmasına dayanmaktadır. Buna dayanarak Akdes Nimet Kurat’ın buna dayanarak kelimeyi Çaka olarak kabul edip yazmış olduğu eserde de Çaka Bey ismini vermesi Çaka şeklinin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Danişmand-nâme’de de Çaka şeklinde yazıldığı anlaşılmaktadır”. Kafesoğlu Çağa kelimesi hakkında da “Çağa kelimesi ise “küçük yavru, çocuk” manasında kullanılmaktadır. Yer ismi Yeni-Çağa gibi yer isimleri de görülmektedir. Ayrıca Çağa kelimesi Moğolca bir kelimedir. Çağa kelimesinin fetih sırasında kullanılması imkânsızdır. Çünkü XI. Yüz yılda Türkçe’de Moğolca kelimeler henüz görülmemektedir” diyerek bu kelimenin kullanılmasını kabul etmemektedir. Kelimenin aslının Çakan olması gerektiğini kabul ederek Türkçe çak köküne an ekinin ilave edilmesiyle türetilmiş ismi fail olarak Türkçe bir isim olduğunu kabul etmektedir. Bkz. İbrahim Kafesoğlu, “Selçuklu Çağındaki İzmir Türk Beyliğinin Adı: Çaka mı, Çağa mı, Çakan mı?”, Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar, İstanbul 2014, s. 314-315

² Coşkun Alptekin, İzmir Türk Beyliği (Çaka Beyliği), Tarihte Türk Devletleri, Ankara 1987, s. 477

³ Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 1980, s. 118

esnasında çok genç yaşta iken Bizanslılara esir düřtü⁴. Komnena'nın kaydına göre, vaktiyle Anadolu'da akınlar yapan ve kahramanca savaş yapan bir genç olduğunu fakat tecrübesizliğinin kurbanı olduğunu Aleksandros Kabalikos/Kabalika tarafından esir edildiğini, sonra da Botaniates'e sunulduğu bundan sonra da asalet, rütbe ve zengin hediyelere nail olduğu ifade edilmektedir⁵.

Daha XI. yüzyılın ikinci yarısında Bizans İmparatorluğu topraklarını Türk ülkesi hâline getirmeyi tasarlamak, gayesine ulaşmak için önce Bizans deniz gücünün kırılmasını kavramak ve bu sebeple tarihte ilk açık deniz Türk donanmasını inşa ettirmesi ve nihayet diğer Türk siyasi kuruluşlarıyla bağlantı kurması gibi yüksek siyasi ve askeri görüş sahibi olarak büyük önem taşımaktadır⁶.

İstanbul'da uzunca bir müddet kalan ve iyi bir Grekçe öğrenen Çaka Bey aynı zamanda Bizans İmparatorluğu'nun kuvvetli ve zayıf yanlarını da kavramaya çalıştı. Aleksios I. Komnenos'un tahta geçtiği bir sırada kaçarak Adalar Denizi sahillerine geldi. Anadolu'nun batı kıyılarına gelen Türkmenlerden bir ordu kurdu. Bu ordu ile İzmir'i ele geçirdi. Çaka Bey, İç-Ege ve Adalar Denizi kıyılarında yerleşen Türkleri bir araya getirdi. Esir olarak bulunduğu sıralarda Bizans'ta kazandığı deneyim sayesinde kuvvetli bir donanma oluşturdu⁷. Donanmada çok sayıda tekne ve kırk tane avcı gemisine sahip oldu⁸.

Böylece süratle bir sahil beyliği oluşturduktan sonra beyliğini genişletmek için faaliyetlere başladı. İlk defa İzmir Körfezi'nde Kilizman adı verilen bölgeyi hâkimiyet altına aldı. Buradan Foça'ya doğru hareket ederek burayı fethetti. Ardından Midilli Valisi Alapus'a elçi göndererek derhal adayı boşaltmasını, aksi takdirde akıbetinin tehlikeli olacağını bildirdi. Vali korkusundan bir gece İstanbul'a kaçınca ağayı fethetti. Fakat ada merkezinde mukavemet olduğu ve İmparator gemiler göndererek müdafaaya giriştiği için Çaka vakit kaybetmeksizin hemen Sakız Adası'na hücum ederek burayı fethetti⁹. Aynı harekât sırasında Sisam, İstanköy, Rodos gibi adaları da ele geçirdi. İmparator, Çaka'ya karşı Niketas Kastamonites kumandasında kuvvetli donanma gönderdi. Çaka Bey,

---

⁴ Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 118; Alptekin, İzmir Türk Beyliği, s. 477

⁵ Anna Komnena, Alexiad Malazgirt'in Sonrası, Çvr. Bilge Umar, İstanbul 1996, s. 232

⁶ Kafesoğlu, "Selçuklu Çağındaki İzmir Türk Beyliğinin Adı: Çaka mı, Çağa mı, Çakan mı?", s. 314

⁷ Kafesoğlu, "Selçuklu Çağındaki İzmir Türk Beyliğinin Adı: Çaka mı, Çağa mı, Çakan mı?", s. 313

⁸ Komnena, Alexiad, s. 230

⁹ Komnena, Alexiad, s. 230

çarpışmalarda Bizans ordusunu mağlup ederek gemilerin önemli bir kısmını ele geçirdi¹⁰.

İmparator, Niketas'ın mağlup olduğunu duyunca yeni bir filo donatarak başına aynı zamanda akrabası olan Konstatinos Dalassenos'u atadı. Bizans donanması, hisarı muhasara altına alarak savaşa başladı. Esasen bu sırada Çaka Bey, İzmir'de bulunuyordu. Bizans komutanının amacı Türk başbuğu gelmeden adayı ele geçirmektir. Bundan dolayı da mancınıklarla burçları dövdürmeye başladı. Adadaki Türkler durumun kritik olduğunu görünce Komnena'ya göre Rumca yalvarmaya başladılar. Türkler gece yıkılan surları tamir ederek yine de teslim olmadılar¹¹. Anna Komnena bir yandan Türklerin yalvardıklarını söylerken bir yandan da gece yıkılan surları tamir ettiklerini söylemektedir. Öyle anlaşılıyor ki yalvaranlar Türkler olmayıp adada yaşayan Rumlar olmalıdır. Bildiğimiz gibi Türkler Anadolu'yu fethettikten sonra adaletli yönetimleri, Rumların Türk bölgelerine göç etmesine sebep olmuştur.

Çaka Bey, Sakız'ın kuşatıldığını haber alınca yaklaşık sekiz bin askerden oluşan ordusu ve hazırlattığı donanmasını harekete geçirdi. Öte yandan adaya çıkmayı başaran Dalassenos, Çaka'nın geldiğini haber alınca Opos'u hazırladığı askerlerle birlikte donanmayla ona karşı gönderdi. Bu arada Çaka, karadan yürüttüğü askerlerini de donanmasına katarak direk Sakız üzerine yürüdü. Hatta yeni bir düzen getirerek gemileri birbirine zincirlemişti. Bizanslı Komutan Opos, bunu görünce korkarak donanmayla Sakız'a geri döndü. Adayı kuşattı. Adanın bir kısmını hâkimiyet altına tekrar aldı ise de tamamına hâkim olamadı. İki taraf arasında yapılan görüşmeden sonra Çaka, İzmir'e geri döndü ve yeni bir sefer için hazırlanmaya başladı¹². Esasen Çaka Bey, Peçenekleri bekleyip zaman kazanmak istiyordu.

Bizans İmparatorluğu, Balkanlarda Peçeneklerle uğraşırken Çaka Bey, donanmasını daha kuvvetli bir hâle getirdikten sonra daha önce fethettiği yerlerin dışında kalan adalara da seferler düzenleyerek buraları ele geçirmek istiyordu. O, Gelibolu Yarımadası'nı da hâkimiyet altına almak için plan yaparken Peçenek Türklerine bir elçilik heyeti gönderdi¹³. O, diğer taraftan Türkiye Selçuklularının

---

¹⁰ Komnena, Alexiad, s. 230

¹¹ Komnena, Alexiad, s. 230

¹² Komnena, Alexiad, s. 231-234

¹³ Komnena, Alexiad, s. 248

yönetimini elinde bulunduran Ebu'l Kasım ile ilişki kurdu. Böylece Bizans Trakya'da Peçenek, Marmara yönünde Selçuklular, İzmir ve çevresinde de Çaka Bey tarafından baskı ve tehdit altına girdi. Bu nazik durumdan kurtulmak isteyen Aleksios Komnenos Volga Irmağı yörelerinden Balkanlara sarkmış olan Kuman/Kıpçaklarla işbirliği yaparak Peçenekleri ağır bir mağlubiyete uğrattı (29 Nisan 1091)¹⁴.

Anna Komnena'nın anlatımlarından yola çıkarsak Çaka Bey'in Türk devlet teşkilatını çok iyi bilen ve millî şuur sahibi bir başbuğ olduğu anlaşılıyor. O, Peçeneklere elçi gönderdikten sonra durumunu kuvvetlendirmiş ve Melik unvanını kullanmaya başlamıştır. Komnena, onun İzmir'de oturduğunu ve İstanbul'u ele geçirmek için planlar yaptığını ifade etmektedir¹⁵. Bu planlar Bizans yönetimini rahatsız etmiş ve baharla birlikte sefere çıkıp onun bütün düşlerini, tasarılarını, beklentilerini yıkmak ve İzmir'i onu elinden almak için kışın hazırlıklara başladılar. Bunun için İmparator, İoannes Dukas'ı getirterek oluşturulan donanmanın başına geçirdi. Dukas, donanmanın komutanlığını Konstantinos Dalassenos'a bırakarak kendisi emrine verilen bir Bizans ordusuyla karadan hareket etti. Böylece Çaka Bey, hem karadan ve hem de denizden sıkıştırılacaktı¹⁶.

Dukas, Midilli'ye gelerek ahşap kuleler yaptırarak Türklere karşı harekete geçti. Midilli'nin yönetimi bu sırada Çaka Bey'in kardeşinin¹⁷ elindeydi. Düşmana karşı koyamayacağını anlayınca kendisi aceleyle ordusunu savaş düzenine sokup Dukas ile savaşa başladı. Anna Komnena, bu mücadelenin üç ay kadar devam ettiğini ancak başarılı olamadığını ifade etmektedir. İmparator, Dukas'a yeni savaş planı göndererek uygulamasını istedi. Çaka Bey, yapılan bu plan değişikliğine de başarıyla karşı koydu. Fakat savaş esnasında fırtınanın çıkması Türk saflarının bozulmasına neden oldu¹⁸. Bu başarısızlığın sonucu olarak iki taraf arasında barış görüşmeleri yapıldı. Barış içinde olacaklarına söz verdikten sonra iki taraf da en önemli beylerini rehin olarak verdiler. Ancak Bizanslılar, verdikleri taahhütlere uymadılar. Önce donanmanın komutanı Konstantin Dalassenos, Çaka Bey, İzmir'e yelken açtığı bir sırada arkadan saldırdı. Türklerin

---

¹⁴ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi, Ankara 1995, s. 429

¹⁵ Komnena, Alexiad, s. 265

¹⁶ Komnena, Alexiad, s. 266

¹⁷ Çaka Bey'in kardeşinin adı Komnena'da Yalvaç olarak geçmektedir. Bkz. Komnena, Alexiad, s. 266

¹⁸ Komnena, Alexiad, s. 266-267

elindeki tutsakları kurtardığı gibi bazı gemileri de ele geçirdi. Bunu gören Dukas da verdiği sözü unutarak saldırıya geçti. Fakat çok zeki ve ileri görüşlü olduğunu gördüğümüz Çaka Bey, bütün bunları tahmin etmiş olacak ki yardımcı kuvvetlerini hazır tuttuğu için onların yardıma gelmesi üzerine fazla zarar görmeden İzmir'e gelmeyi başardı. Bu savaş sırasında Midilli ile Sisam Adası tekrar Bizanslıların eline geçti¹⁹.

Anna Komnena'nın enerjik ve girişken bir ruha sahip olduğunu söylediği Çaka Bey, yeniden faaliyetlere başlayarak yeni bir donanma oluşturdu. Savaş gemileri, dromonlar, tek dizi kürekliler, üç dizi kürekliler ve diğer hızlı gemiler inşa ettirdi. Çaka Bey'in faaliyeti Bizans merkezinde duyulunca İmparator, acele olarak hazırlattığı donanma ile kara ordusunu harekete geçirdi²⁰. Esasen bu sırada Kıbrıs ve Girit adalarında isyan çıkması üzerine bundan faydalanmak isteyen Çaka Bey, bu kez karadan harekete geçip Çanakkale Boğazı'na kadar ilerleyerek Edremit'i fethetti. Ardından da Boğaz'ın Asya tarafında bulunan ve gümrük kenti olarak bilinen Abidos/Abiydos'u kuşattı. Bu arada İzmir'deki donanmasını Çanakkale Boğazı'na doğru harekete geçirdi. Bu sıralarda Bizanslıların Marmara kıyılarındaki Selçuklu şehirlerine saldırımları üzerine Türkiye Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan, Çaka Bey'in kızı ile evlenmek suretiyle işbirliği yaptı. Ardından komutanlarından Muhammed komutasında gönderdiği kuvvetlerini sınırlara tecavüz eden Bizanslılar üzerine seferle görevlendirdi. Selçuklu kuvvetleri Bizanslıları mağlup ettiği gibi Ulubat Gölü ve Kapıdağ yörelerini fethetti. Tedbirsiz davranan Selçuklu komutanı Bizanslılara mağlup olduğu gibi esir düşmekten de kurtulamadı²¹.

Çaka Bey ise İzmir'den donanmasının gelmesi üzerine birlikleriyle kara yolundan Abydos üzerine gelerek kuşatma altına aldı. Esasen Büyük Selçuklu sultanı Melikşah'ın ölümü üzerine serbest kalan I. Kılıç Arslan İznik'e gelerek babasının tahtına oturdu. O, Çanakkale ve havalisini kendi hâkimiyet sahası içinde telakki etmekteydi. Nitekim Çaka Bey'in burayı muhasara altına almasından önce yukarıda da ifade ettiğim gibi Muhammet/İlhan adlı komutanını Çanakkale havalisine göndermişti. İşte Çaka Bey'in bölgeye akını Selçuklu Sultanı ile karşı karşıya gelmesine yol açtı. Sultan, Çaka Bey'in damadı idi ama kayınpederinin

---

¹⁹ Komnena, Alexiad, s. 267-268

²⁰ Komnena, Alexiad, s. 269

²¹ Sevim, Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi, s. 429

faaliyetleri gözünden kaçmıyordu. Bu nazik durumu değerlendiren İmparator, bir yandan Çaka Bey aleyhinde I. Kılıç Arslan'a mektup yazarken diğer yandan da onun üzerine gönderdiği Dalassenos da bu şehri kurtarmak için harekete geçti²².

Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan hudutları içinde addettiği bölgelerde genişlemeye çalışan Çaka Bey'e karşı ordusuyla hareket edince, Çaka Bey, ordusunun azlığı nedeniyle hem Bizanslılar hem de Selçuklu Sultanı arasında sıkışmamak için Sultan'ın yanına geldi. Gerçekte Çaka Bey, Sultan'ın niyetini öğrenmek istiyordu ve Sultan tarafından iyi karşılandı ve onuruna büyük bir ziyafet tertip edildi. Yemek yerken I. Kılıç Arslan tarafından öldürüldü (1093)²³. Ancak onun öldürülmediğini belirten rivayetler de vardır. 1097'de Çaka adı kaynaklarda geçmektedir. Ancak bazı araştırmacılar -ki Osman Turan da bunların içindedir- bu Türk beyi Çaka Bey'in oğludur²⁴.

Neticede 1097'ye kadar varlığını devam ettirdiğini İzmir Türk Beyliği diğer adıyla Çaka Beyliği bu tarihte Haçlı Ordusu'nun Türkiye sınırlarını aşip Selçuklu devlet merkezi İznik'i işgal etmesi, Türklerin elinde bulunan Adalar Denizi kıyısındaki adaların ve sahil şehirlerinin işgal edilmesi Türklerin cesaretini olumsuz yönde etkiledi. İzmir'de Bizans Ordusu tarafından kuşatma altına alındı ve Çaka Bey (veya oğlu) İzmir'i Bizans'ın donanma komutanı Dukas'a teslim etmek zorunda kaldı. Çaka Bey aynı zamanda ilk Türk amirali olarak da kabul edilmektedir. Deniz kuvvetlerimizin kuruluşunun Çaka Bey ile başlatılması Türk tarihinde haklı olarak önemli bir mevki kazandırdı.

---

²² Alptekin, İzmir Türk Beyliği, s. 479

²³ Komnena, Alexiad, s. 269-271

²⁴ Alptekin, İzmir Türk Beyliği, s. 480

BİBLİYOGRAFYA

Anna Komnena, Alexiad Malazgirt'in Sonrası, Çvr. Bilge Umar, İstanbul 1996,

Alptekin, Coşkun, "İzmir Türk Beyliği (Çaka Beyliği)", Tarihte Türk Devletleri, Ankara 1987, s. 477-480

İbrahim Kafesoğlu, "Selçuklu Çağındaki İzmir Türk Beyliğinin Adı: Çaka mı, Çağa mı, Çakan mı?", Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar, İstanbul 2014,

Sevim, Ali, Merçil, Erdoğan, Selçuklu Devletleri Tarihi, Ankara 1995,

Turan, Osman, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 1980,